

Kort innføring i Mosambiks historie

fortalt av en portugiser

Diana Santos

d.s.m.santos@ilos.uio.no

UiO, 23. Oktober 2025

Navigation icons: back, forward, search, etc.

Kort innføring i Mosambiks historie

- Pre-historie
- Muslimsk kontrol over Det indiske hav
- Portugisisk innflytelse/koloni
 - Faktori (*feitoria*) - handelsstasjon
 - Koloni
- Uavhengighet

Navigation icons: back, forward, search, etc.

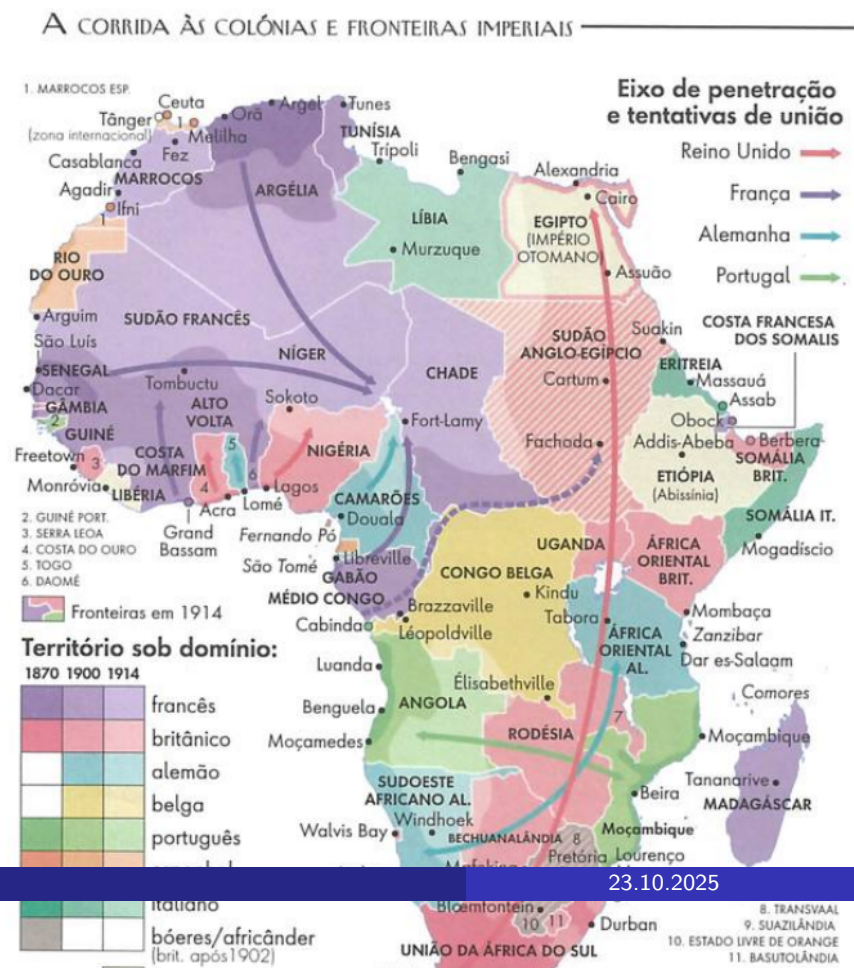

Mosambikøya: In media res

- Besøkt av Vasco da Gamas underveis til India, udødeliggjort i *Os Lusíadas*
- Viktig havn i *Carreira das Índias* fra 1500 til ... 1869 (da Suez-kanalen åpnet)
- Camões ble der i nesten 2 år, og gjore ferdig *Os Lusíadas*. Kanskje bodde han her sammen med Barbara, som vi kjenner fra *Endechas a Bárbara escrava*
- Byen Ilha de Moçambique var “hovedstad” i delstaten Mosambik fra 1752 (Før var Mosambik del av Estado da Índia) til 1898 (da Lourenço Marques ble hovedstad)

Beliggenhet i nyere tid

Prossessen med å dele Afrika mellom europeiske land begynte på Berlin-konferansen (1884-1885), som bestemte reglene for hva en kunne gjøre krav på: en måtte ha fysisk kontroll over området, “ocupação efetiva”.

Muslimsk kontroll over Det indiske hav

Før portugiserne...

Islam vant fram langs en kystlinje på mer enn 2.000 km, og skapte en egen afrikansk-muslimsk sivilisasjon: Swahiliverdenen.

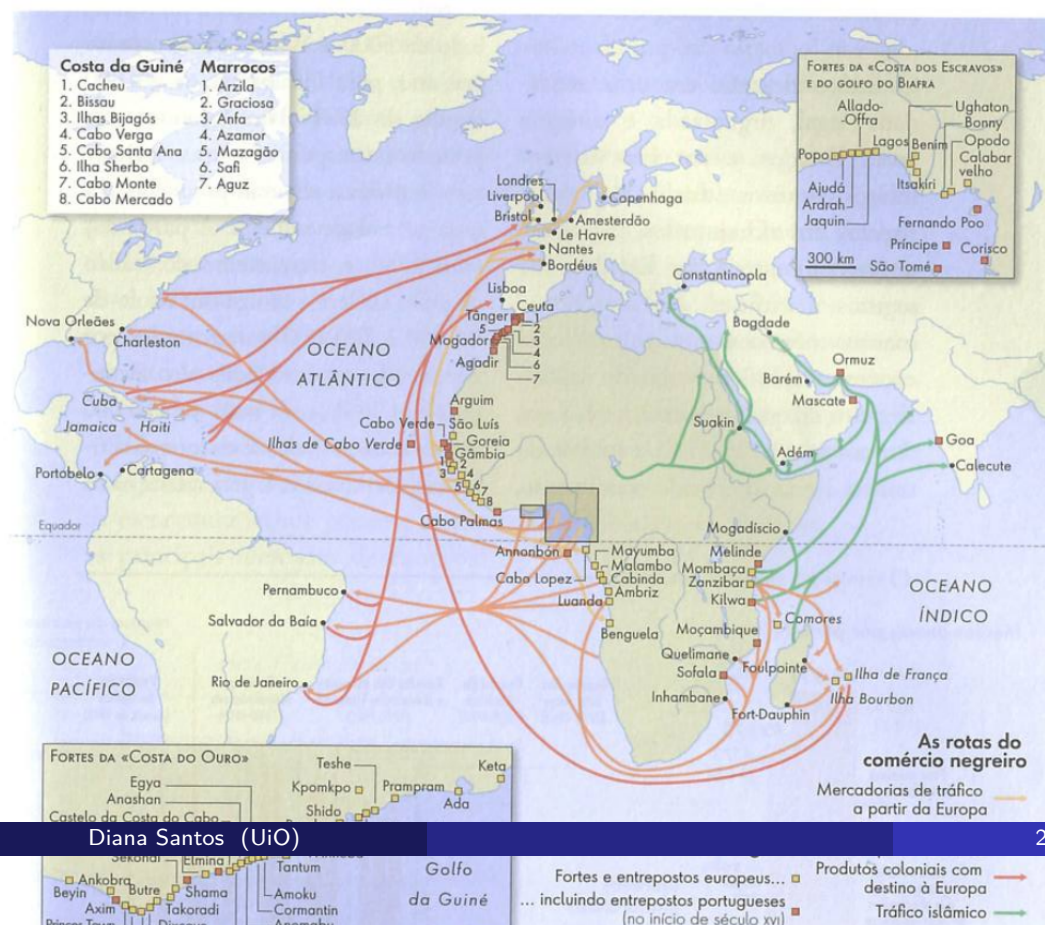
Den samarbeidet med de monoteistiske herskerne i innlandet, som Store Zimbabwe- og Monomotapa-kongerikene.

Disse afrikanske områdene (både de som var under Islam eller bare var naboer) var uunværlige økonomiske partnere, og de muslimske sfærene kan i stor grad takke dem for sin egen utvikling og rikdom.

(Etter s. 37 i Fauvelle & Surun)

Internasjonal slavehandel

CIRCUITOS DE TRÁFICO COM PARTIDA DE ÁFRICA

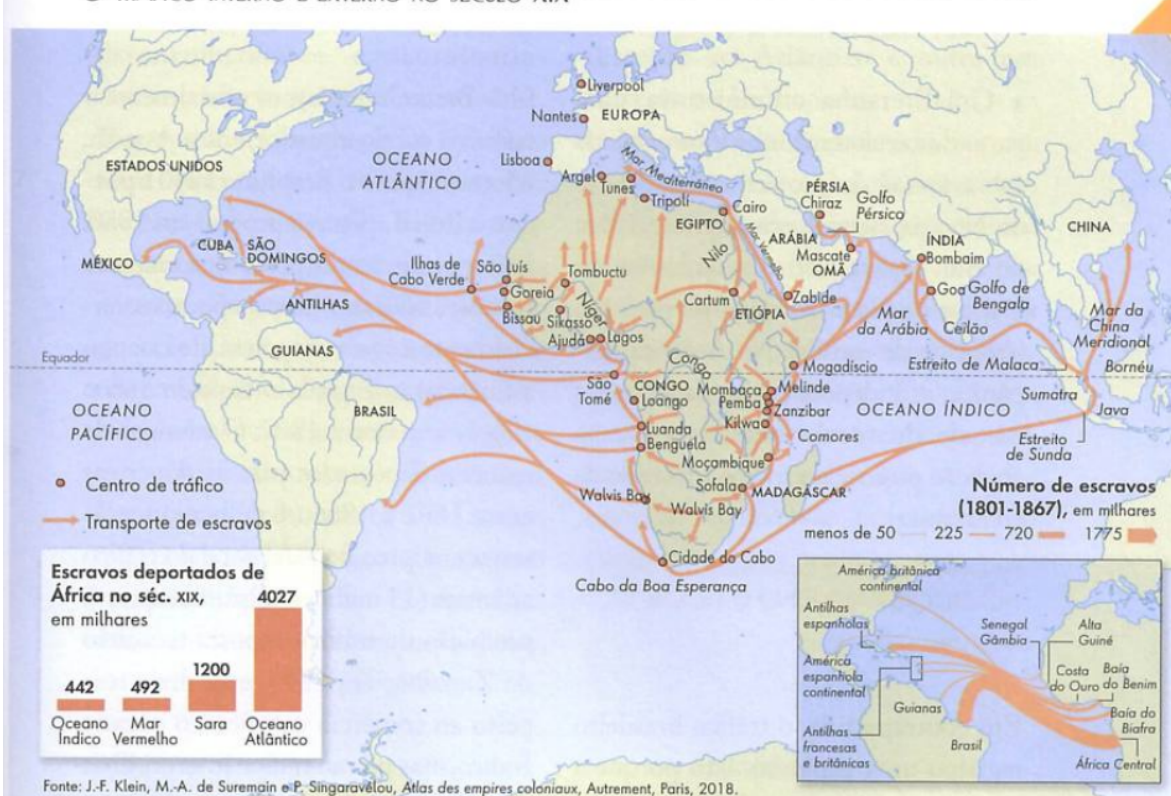
Diana Santos (UiO)

23.10.2025

7 / 24

Internasjonal slavehandel på 1800-tallet

O TRÁFICO INTERNO E EXTERNO NO SÉCULO XIX

Diana Santos (UiO)

23.10.2025

8 / 24

Tre faser (både katolikker og protestanter)

- ① Skape og kontrollere lokale samfunn
- ② Hjelpe kolonialmaktene med å “sivilisere” den afrikanske befolkningen
- ③ Hjelpe landet fram til uavhengighet

Bibeloversettelser:

1883 Xhosa

1907 Tsonga

1920 Achaguá

1920 Yao

Dette forklarer delvis hvorfor det er så mange muslimer (20%) og protestanter (35%) i Mosambik nå (f. eks. sammenliknet med Angola).

Koloniperioden

- Til å begynne med: nesten bare handel.
- Men gullrush i 1509-1519 i Sofala, til Monomotapa-kongeriket.
Feitorias ved Zambezi-elva
- Fra 1572 var Monomotapa-kongeriket under portugisisk innflytelse
- Systemet *Prazos da Coroa*: kongelige jord som ble “leid” for tre generasjoner, arvet fra (portugisisk) kvinnelig siden, som skulle bevare portugisiske interesser
- I den “første verdenskrig” (Portugal-Nederland) prøvde nederlenderne to ganger å ta Mosambik, men feilet: 1607, 1608
- Marquis de Pombal grunnla *Companhia de Comércio de Moçambique* i 1753
- I 1761 ble den første presteseminaret grunnlagt i Mosambik (før hadde prestene blitt ordinert i Goa)

Koloniperioden 2

- Den tredje imperiet (1822-1926) med Marquês de Sá da Bandeira, som i 1836 avskaffet slavehandel i portugisiske land (ved lov, men ikke i praksis)
- I 1858 ble lovbestemt den progressivt slutt til slaveri. Dessverre var det andre metoder som tvangsarbeid
- 1875 *Sociedade de Geografia de Lisboa*
- 1877 går det en ekspedisjon fra Angola til Mosambik (Serpa Pinto; Roberto Ivens; Hermenegildo Capelo) som ender i Durban. (Livingstone begynte i 1856)
- 1891: *o mapa cor-de-rosa*
- 1895 er Gaza-imperiet beseiret og Gungunhana blir fanget og sendt til Portugal

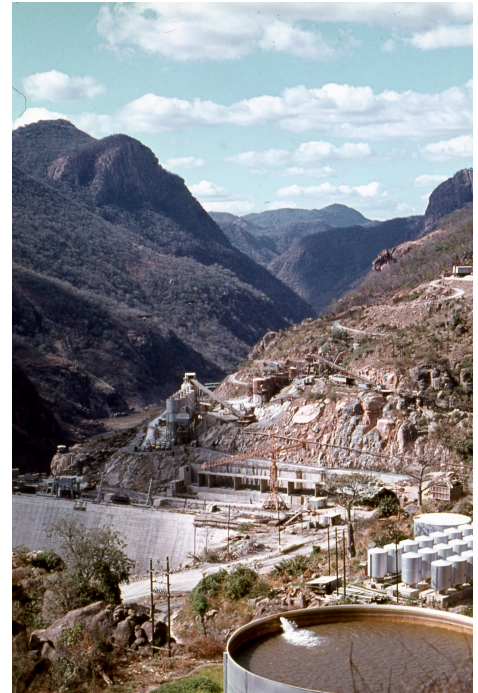
Koloniperioden 3

- Utenlandske investeringer blir brukt til infrastruktur: engelske penger går til toget som binder Pretoria og Salisbury til havnene i Lourenço Marques (1894) og Beira (1898).
- I 1891 ble *Companhia de Moçambique* grunnlaget, som ble en stat i staten
- Første verdenskrig (1914-1918): Portugal må være med for å bevare koloniene sine. De fleste menn (2000 / 130000) dør i Mosambik, i kamp mot tyskerne fra tysk Øst-Afrika. Og så må de tåle den engelske tilstedeværelsen etterpå.
- Fra 1920 får Mosambik finansiell autonomi
- Fra 1930, med *Acto colonial*, går Salazar tilbake til sentralisering igjen
- Når *Companhia de Moçambique* opphører, blir domenene direkte administrert av staten
- Nord-Mosambik leverer 4/5 av bomull som Portugal trenger, og importerer tilbake stoffer lagd i Portugal
- *Acordo missionário* i 1940: staten betaler misjonene, men det er den portugisiske kirken som styrer dem

Koloniperioden 4

Etter andre verdenskrig forandrer politikken overfor koloniene seg:

- Gilberto Freyres *luso-tropicalismo* tjener som teoretisk grunnlag
- “kolonier” blir *províncias ultramarinas* (oversjøiske provinser)
- assimilering som begrep blir innført
- myndighetene oppfordrer til utvandring til Afrika
- I 1961 begynner kolonikrigen i Angola, i 1963 i Guiné, og i 1964 i Mosambik
- I 1968 begynner en å bygge Cabora Bassa-dammen.
- “vietnamisering” av krigen: *aldeização*

Cabora Bassa i 1974

Minnene mine fra (slutten av) koloniperioden

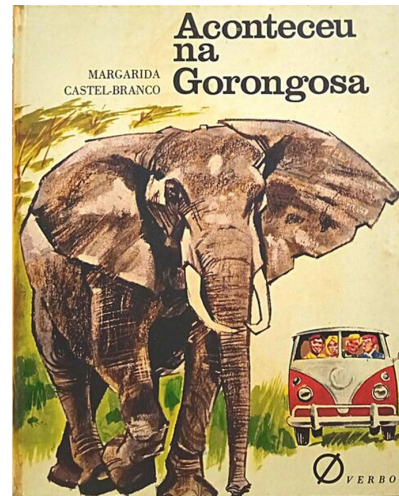
Jeg gikk på skolen de siste årene av imperiet. (Jeg var 12 år i 1974.) På den tiden var Mosambik en provins av Portugal, med:

- Gorongosa-naturparken
- Cabora Bassa-dammen (nära Caora Bassa)
- Eusébio

Eusébio i 1966 da Portugal spilte mot England

Vi levde også i skyggen av kolonikrigen, som jeg skal komme tilbake til.

Gorongosa

- 1920-1959 Jaktreservat
(Reserva de Caça)
- 1960-1980 Nasjonalpark
(Parque nacional)
- 1995-2003 Rehabilitering
(Recuperação)
- 2004-nå Gjenoppbygging
(Restauração)

https://pt.wikipedia.org/wiki/Parque_Nacional_da_Gorongosa

En av de viktigste lederne av Nellik-revolusjonen, Otelo Saraiva de Carvalho, ble født i Lourenço Marques. I den viktigste boka om 25. april, *Alvorada em Abril*, forteller han at han reagerte sterkt imot måten faren behandlet de svarte tjenerne deres på. Ett av målene 25. april 1974 var å få en slutt på kolonikrigen og å gi koloniene uavhengighet.

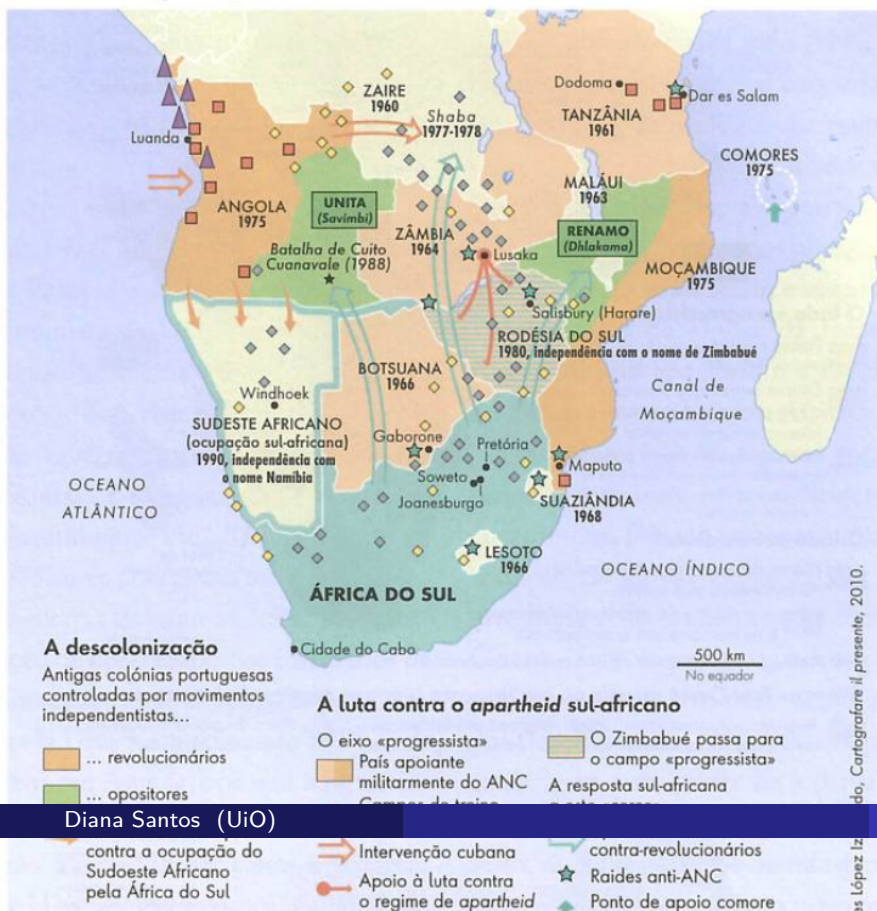
Veien til uavhengighet

Lusaka-avtalen, 5.-7. september 1974: Overgangsperioden til 25. juni 1975, overgangsregjering (2/3 av ministrene valgt av FRELIMO, med Joaquim Chissano som statsminister). Samora Machel, lederen av FRELIMO, signerte avtalen, og ble Mosambiks første presidenten.

Etter uavhengigheten

ANGOLA E MOÇAMBIQUE

Diana Santos (UiO)

23.10.2025

21 / 24

Etter uavhengigheten

1977-1992 16 år med borgerkrig mellom FRELIMO og RENAMO.

1994 Første frie valg, FRELIMO seiret.

Fra Malangatana Valente Ngwenya. Cry for Freedom. 1973, MoMA

Diana Santos (UiO)

23.10.2025

22 / 24

- Vítor Crespo. *Descolonização de Moçambique*.
<https://a25abril.pt/wp-content/uploads/2019/01/DescolonizacaoVitorCrespo.pdf>
- Armelle Enders. *História da África lusófona*. Inquérito, 1997.
Traduzido por Mário Matos e Lemos.
- *Atlas Histórico de África: Da pré-história aos nossos dias*. Direcção de François-Xavier Fauvelle & Isabelle Surun. Guerra & Paz, 2023 [1.a edição: 2020]. Traduzido por Isabel Lopes.
- João Paulo Oliveira e Costa, José Damião Rodrigues & Pedro Aires Oliveira. *História da expansão e do império português*. A esfera dos livros, Lisboa, 2014.
- Isabel Rio Novo. *Fortuna, caso, tempo e sorte: Biografia de Luís Vaz de Camões*. Contraponto, 2024.

Bildekilder

By Stig Nygaard from Copenhagen, Denmark - Island of Mozambique, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=4524347>

<https://www.nationalgeographic.pt/historia/a-carreira-india-rota-comercial-oriente-portugal5476>

Por Herbert Hönigsperger - Obra do próprio, CC BY-SA 4.0,

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=133375096>

<https://www.moma.org/collection/works/420289>

<https://www.iatisseguros.pt/blogiati/motivos-visitar-mocambique/>

<https://50anos25abril.pt/historia/portugal-na-hora-da-descolonizacao/inicio-do-processo-de-descolonizacao-nas-colonias-portuguesas/>